

"Exigency pragmatism": A framework for understanding Iran's behavioral pattern in regional conflicts

Mostafa Najafi

PhD in International Relations from Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
Email: m.najafi1369@gmail.com 0009-0005-0077-4721

Vali Golmohammadi

Corresponding Author, Assistant Professor of International Relations at Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
Email: vali.golmohammadi@modares.ac.ir 0000-0003-2503-2183

Masoud Mousavi Shafae

Associate Professor of International Relations at Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
Email: shafae@modares.ac.ir 0000-0003-3882-5203

Mohsen Eslami

Associate Professor of International Relations at Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
Email: eslami.m@modares.ac.ir 0000-0003-4733-3497

Abstract

Main Research Question: This study explores the main question: "What behavioral model does the Islamic Republic of Iran follow in its engagement with regional conflicts?" It aims to construct a conceptual framework for analyzing Iran's conduct in regional disputes and crises. The research is motivated by the lack of a coherent theoretical model in the existing literature, despite Iran's foreign policy often being described as variably aggressive, defensive, or pragmatic. The study situates Iran's behavior within the rapidly shifting geopolitical dynamics of the Middle East and West Asia.

Research Hypothesis: In addressing this question, the study proposes the hypothesis of "exigency pragmatism. According to this hypothesis, Iran adopts a security-centric and pragmatic approach in regional conflicts, characterized by defensive, tactical, and situational responses that prioritize regime survival and national security. This perspective seeks to reconcile identity-driven (ideological) motives with geopolitical imperatives, positioning Iran's behavior at the intersection of structural constraints and agency-based choices.

Conceptual Framework: To articulate Iran's behavioral model, the concept of "exigency pragmatism" is developed as a dual construct: The term "exigency"

captures the sense of acute threat and external constraints that shape decision-making.

- “Pragmatism” reflects Iran’s emphasis on instrumental rationality and policy flexibility in the face of complex challenges.

Departing from conventional paradigms in international relations, the framework introduces a set of indicators to better explain Iran’s conflict-oriented behavior:

1. Situational and single-dimensional pragmatism
2. Convergence of threat urgency with action urgency
3. Operational environment taking precedence over formal diplomacy
4. Cooperative tendencies in conflicts along connected borders
5. Competitive behavior in conflicts along disconnected borders
6. Offensive defense posture
7. A hybrid model of comprehensive defense and limited offense

Key Findings: Through qualitative and comparative analysis, the article examines Iran’s behavior across a range of regional conflicts, including Afghanistan, Iraq, Syria, Lebanon, Yemen, Palestine, and the South Caucasus (Nagorno-Karabakh). The findings reveal:

- In border-adjacent conflicts (e.g., Iraq and Afghanistan), Iran has pursued threat mitigation via diplomatic engagement, support for central governments, and alliance-building with local actors.

- In Syria, Iran engaged militarily to preserve the “axis of resistance” and participated in diplomatic initiatives. However, it was unsuccessful in facilitating economic stabilization or institutional consolidation, contributing to the erosion of the Assad regime’s political capacity.

- In Yemen and Palestine, Iran adopted an indirect strategy aimed at weakening regional rivals—namely Saudi Arabia and Israel—through military and political support for non-state actors.

- In Lebanon, Iran utilized Hezbollah as a strategic deterrent against Israel, while preserving Lebanon’s internal political balance.

- In the Nagorno-Karabakh conflict, contrary to popular narratives, Iran adopted a cautious and balanced posture, maintaining relations with both Armenia and Azerbaijan.

Collectively, these case studies demonstrate that Iran’s foreign policy is not driven by a rigidly aggressive or purely ideological logic. Instead, it is shaped by cost-benefit assessments, tactical flexibility, and a security-driven pragmatism responsive to contextual demands.

Conclusion: This research introduces “exigency pragmatism” as a novel conceptual framework for understanding the Islamic Republic’s regional behavior. Challenging binary interpretations that portray Iran as either an ideologically motivated or strictly geopolitical actor, the study argues that Iran operates within a volatile and competitive environment, seeking to safeguard its security, maintain influence, and navigate systemic uncertainties.

The outcomes of exigency pragmatism are dual-faceted:

- Positively, it has enhanced Iran’s flexibility, operational resilience, and capacity to engage in multiple conflict zones without escalating into full-scale wars. It has also allowed Iran to subordinate ideological commitments to strategic and security considerations.

• Negatively, it has produced a tactical dominance over strategic planning, fostering a reactive and crisis-driven foreign policy, privileging field operations over diplomacy. This has resulted in resource overstretch, the neglect of economic interests in conflict zones, and an absence of clear strategies for post-conflict reconstruction and long-term stabilization.

In summary, while exigency pragmatism has enabled Iran to act effectively in unstable contexts, it has simultaneously hindered the institutionalization of strategic goals in periods of relative calm—revealing both the strengths and limitations of Iran's current regional posture.

Keywords: Exigency pragmatism, behavioral pattern, Regional Conflicts, Iranian Foreign Policy

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations

Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

doi 10.22034/fr.2025.456629.1529

«عمل‌گرایی اضطرار»: چهارچوبی برای فهم الگوی رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای

مصطفی نجفی

دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Email: m.najafi1369@gmail.com

0009-0005-0077-4721

ولی گل محمدی

نویسنده مسئول، استادیار گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Email: vali.golmohammadi@modares.ac.ir

0000-0003-2503-2183

مسعود موسوی شفا‌ئی

دانشیار گروه روابط بین‌الملل،

دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Email: shafae@modares.ac.ir

0000-0003-3882-5203

محسن اسلامی

دانشیار روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Email: eslami.m@modares.ac.ir

0000-0003-4733-3497

چکیده

این مقاله به دنبال فهم چیستی الگوی رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای است. در این راستا، برخی عاملیت ساخت قدرت در جمهوری اسلامی ایران را برجسته می‌کند و عده‌ای دیگر، برآنند که ملاحظات ژئوپلیتیکی و امنیتی به رفتار ایران در مناقشات منطقه‌ای جهت می‌دهد. به نظر می‌رسد که هرکدام از این دیدگاه‌ها، بر متغیرهای مادی و هنجاری خاصی تأکید دارند؛ با این حال، دیدگاه و مفهوم فراگیری برای فهم چیستی رفتار ایران در مناقشات ارائه نمی‌دهند. برخی دیگر در میان این دو طیف قرار می‌گیرند و بر این باورند که تلاقی این دو دیدگاه، رفتار منطقه‌ای ایران را جهت می‌دهد. بر این اساس، این پژوهش به دنبال آن است که چهارچوب جدیدی برای فهم رفتار منطقه‌ای ایران در مناقشات با طرح این پرسش که «جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با مناقشات منطقه‌ای از چه الگوی رفتاری پیروی می‌کند؟» ارائه دهد. فرضیه پژوهش بر اساس مفهوم «عمل‌گرایی اضطرار»^۱ مفصل‌بندی شده است و ناظر بر این است که عمل‌گرایی اضطرار برای جمهوری اسلامی، ماهیتی تاکتیکی، تدافعی، امنیت‌محور و مصلحت‌گرا دارد.

کلیدواژه‌ها: عمل‌گرایی اضطرار، الگوی رفتاری، مناقشات منطقه‌ای، سیاست خارجی ایران

شاپای الکترونیک: ۶۵۴۱-۲۵۸۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه روابط خارجی

doi 10.22034/fr.2025.456629.1529

مقدمه و بیان مسئله

تاریخ تحولات خاورمیانه در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد که تأمین امنیت و ثبات، مهم‌ترین اولویت کشورهای این منطقه و قدرت‌های فرامنطقه‌ای بوده است. یکی از این بازیگران نیز ایران است. همان‌گونه که خاورمیانه، نقطه تلاقی اوراسیا-آفریقا در این جزیره جهانی است، ایران نیز نقطه اتصال جهانی خاورمیانه است. مبنای جغرافیا این است که ایران در روند تحولات، بحران‌ها، منازعات و جنگ‌های خاورمیانه و اوراسیا کشوری محوری باشد (Kaplan, 2020, p.228) و از طرف دیگر، مداخله در بحران‌های منطقه‌ای برای آن، اجتناب‌ناپذیر باشد. در واقع، ژئوپلیتیک منحصر به فرد و نظم منطقه‌ای حاکم بر منطقه به‌مانند آهنربایی است که ایران را به درون مسائل و بحران‌های خود می‌کشد.

از سوی دیگر، به نظر می‌رسد، پیشینه تاریخی و تمدنی ایران و فرهنگ استراتژیک منبعث از آن، این کشور را به درون مسائل منطقه‌ای سوق می‌دهد. فرهنگ استراتژیک ایرانی برمبنای عزت و تعصب ملی-شیعی بنا شده است که نمود آن در سیاست خارجی و رفتارهای منطقه‌ای قابل مشاهده است. این فرهنگ منزلت‌طلبی از قبل از انقلاب اسلامی به‌ویژه در دوران صفویه وجود داشته و پس از وقوع انقلاب اسلامی تقویت، تثبیت، تداوم و کمال یافته است؛ به‌طوری که اولویت‌های منافع ملی ایرانیان را هنوز نه اقتصاد و رفاه که منزلت طلبی مذهبی و ملی تعیین می‌کند (Khodadi, 2019, P.33). بر همین مبناست که حکومت پهلوی خود را ذی‌حق برای مداخله در مناقشات منطقه‌ای (مانند مداخله مستقیم در سرکوب جنبش ظفار در عمان) و حتی فرامنطقه‌ای (جنگ ویتنام) می‌بیند و جمهوری اسلامی نیز فراتر از آن، نقش آفرینی در اکثر بحران‌های منطقه‌ای را ضروری و مرتبط با خود تلقی می‌کند.

علاوه بر دیکته جغرافیا یا جبر ژئوپلیتیک و فرهنگ استراتژیک منزلت‌طلب ایران، باید به الگوی نظم امنیتی خاورمیانه که مبتنی بر موازنه قدرت یا «موازنه تهدید»^۱ است نیز اشاره کرد. در چنین محیطی، ائتلاف‌سازی همواره راهبردی برای ایجاد موازنه بوده است. علی‌رغم اینکه اکثر بازیگران منطقه‌ای ائتلاف با یک قدرت بین‌المللی را برای موازنه‌سازی، الگویی راهبردی برای خود تلقی می‌کنند؛ با این حال، قدرت مداخله‌گر موازنه‌گر به‌خودی‌خود عمدتاً منبع قدرتمند تهدید در منطقه و درعین حال منبعی برای پشتیبانی از رقابت‌ها و مناقشات بومی تلقی می‌شود و بیش از آنکه نقش

موازنه بخش بازیگران فرامنطقه‌ای منبع ثبات باشد، بی‌ثباتی را گسترش و موازنه تهدید را برهم زده و ناموزون کرده است. از طرف دیگر، با تضعیف آمریکا و بازتوزیع قدرت در سطح بین‌الملل، نظم بین‌الملل و نظم‌های منطقه‌ای از جمله در خاورمیانه نمی‌توانند بر محوریت یک قدرت شکل بگیرند. این تکثر باعث تغییر ترتیبات قدرت، آرایش نیروها و به تبع آن موازنه‌های جدید می‌شود (Nouri, 2020, P.86).

در این میان، از آنجایی که ایران در سطح منطقه‌ای با محدودیت‌های ساختاری و استراتژیک مهمی برای ائتلاف‌سازی با واحدهای سیاسی رسمی مواجه است و از سوی دیگر، ائتلاف امنیتی-سیاسی پایدار با قدرت مداخله‌گر بین‌المللی را رد می‌کند، به همین جهت ائتلاف با بازیگران فروملی و غیر دولتی به یکی از مهم‌ترین دستور کارهای سیاسی و امنیتی آن تبدیل شده است. راهبردی که از دوران جنگ رژیم بعث عراق علیه ایران آغاز شد و از سال ۲۰۱۱ و هم‌زمان با تحولات موسوم به بیداری اسلامی (بهار عربی) به اوج خود رسید. ایران با درک منطق ائتلاف‌ها در منطقه که موقت، تهدیدزا، نامتوازن و وابسته به قدرت مداخله‌گر متخاصم است، الگوی جدیدی از ائتلاف‌سازی غیردولتی شبکه‌محور در منطقه شکل داد که همه اجزای آن، تهدیدات و منافع مشترکی با یکدیگر تعریف کرده‌اند و اکنون به بخش اثرگذار و موازنه بخشی برای ایران در نظم امنیتی منطقه تبدیل شده است. شبکه‌سازی امنیتی وابسته به بازیگران غیردولتی، بخشی از استراتژی «بازدارندگی نامتقارن» است که ایران تحت تأثیر فشار ساختاری ناشی از استراتژی مهار ایالات متحده در برابر خود اتخاذ کرده است (Azizi and et al., 2020). نکته مهم این است که شبکه ائتلاف غیردولتی ایران با اهرم هویت و ایدئولوژی شکل گرفته است؛ این در حالی است که بسیاری از تحلیلگران روابط بین‌الملل معتقدند که هیچ هویت جمعی در خاورمیانه وجود ندارد که مانند اروپا منجر به ائتلاف‌های بزرگ و پایدار شود (Kaplan, 2020, p.228). با این حال ایران توانسته است با درک محدودیت‌های خود، ائتلافی هویت محور با تکیه بر بازیگران غیردولتی و در راستای تقویت توان بازدارندگی دفاعی خود در منطقه ایجاد کند (Hazinia, Nezamipoor, Kalantari, 2025, P.159).

در همین راستا، با توجه به سطح تهدیدات، تأثیر هر بحران بر موازنه قوا یا موازنه تهدید منطقه‌ای، دوری یا نزدیکی جغرافیایی، بازدارندگی، فشار سیستمیک منطقه‌ای و بین‌المللی، ذهنیت تصمیم‌گیران و غیره جمهوری اسلامی از بحرانی به بحرانی دیگر ممکن است الگوی رفتاری متفاوتی را بروز دهد. در واقع، تمایل ایران برای متحمل شدن هزینه‌های سیاست خارجی در بحران‌ها در سراسر خاورمیانه یکسان نیست. ایران

نتیجه جنگ داخلی سوریه را برای منافع ملی خود بسیار مهم می‌دانست و بنابراین مایل بود هزینه‌های فیزیکی و اقتصادی لازم را برای حفظ نظام سیاسی سوریه متحمل شود. با این حال، ایران در قیاس با تحمل خسارات ناشی از بحران در سوریه، در مناطقی مانند یمن، مداخله خود را به مستشاران حزب‌الله لبنان و عوامل رده بالای سپاه که رهبری نظامیان انصارالله را بر عهده دارند، محدود کرده است (Deep, 2018). در لبنان نیز ایران با توجه با پویایی‌های سیاسی این کشور، کنش رفتاری حزب‌الله، راهبردهای امنیتی رژیم صهیونیستی، آمریکا و بازیگران منطقه‌ای همچون عربستان سعودی، رفتار متفاوتی را ممکن است درپیش گیرد. در عراق نیز سطح و الگوی رفتاری ایران تابعی از ملاحظات مختلف به‌ویژه راهبرد آمریکا در این کشور بوده است.

در میان این روایت‌ها و مناظرات نظری پیرامون سیاست خارجی و به‌صورت خاص‌تر، رفتار منطقه‌ای ایران، سؤال این است که کدام یک بر واقعیت رفتار ایران در خاورمیانه منطبق است؟ ایران در بحران‌ها چگونه رفتار کرده است؟ ایدئولوژی اساس رفتار ایران بوده است یا محاسبات عقلانی استراتژیک؟ ایران در مجاورت خود با مناقشاتی همچون سوریه، لبنان، عراق، یمن، و افغانستان از چه الگوی کنش و واکنشی پیروی می‌کند؟ این‌ها پرسش‌هایی است که بیشتر در میان دو روایت فوق‌الذکر قرار گرفته است. از سوی دیگر، پرسش مهم دیگر این است که الگوی رفتاری ایران در مناقشات (متغیر وابسته)، تا چه اندازه متأثر از پوشش‌های سیال محیط ژئوپلیتیک (متغیر مستقل) همچون ورود بازیگر مداخله‌گر، رویدادهای امنیتی-نظامی همچون حمله عراق به ایران، جنگ خلیج فارس، حمله آمریکا به عراق و افغانستان، بهار عربی و غیره است و تا چه اندازه به درک نخبگان و سیاست‌گذاران ایرانی از فرصت‌ها و تهدیدات محیط منطقه‌ای (متغیر میانجی) مربوط می‌شود؟

در اینجا، به پرسش اصلی پژوهش می‌رسیم. سؤال اصلی این است که الگوی رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای مبتنی بر چه عناصر و مؤلفه‌هایی است؟ پژوهش حاضر این ایده اصلی را به آزمون می‌گذارد که رفتار منطقه‌ای ایران بر اساس مفهومی تحت عنوان «عمل‌گرایی اضطرار» قابل ارزیابی و تبیین است. در واقع، کنش رفتاری ایران در مناقشات از دوران پس‌انقلاب اسلامی تاکنون مبتنی بر عمل‌گرایی بوده است؛ اما عمل‌گرایی جمهوری اسلامی را باید عمل‌گرایی اضطرار نامید که بر اساس آن الگوی رفتاری ایران در مناقشات و مدیریت بحران بیش از هر چیز برحسب اضطرار و نه راهبرد چندوجهی قابل ارزیابی است. الگوی رفتاری اضطرارمحور هم ریشه در اندیشه‌های اسلامی و شیعی دارد، هم در قواعد حکمرانی ایرانی و به‌صورت کلی فرهنگ

استراتژیک ایران و هم‌پوایی‌های محیط ژئوپلیتیک. عمل‌گرایی اضطراب برای جمهوری اسلامی، ماهیتی تاکتیکی، تدافعی، امنیت‌محور، بقا محور و مصلحت‌گرا دارد. در عمل‌گرایی اضطراب، عمل بر نظریه غلبه دارد و حتی در سطحی فراتر از مدیریت مناقشه، در تنظیم روابط با کشورها، برحسب اقتضا و اضطراب، روابط خارجی تعریف می‌شود. بر همین مبناست که دیپلماسی و سیاست خارجی ایران در ۴۰ سال گذشته بیش از هر چیزی دیپلماسی حل مناقشه و اضطراب بوده است.

عمل‌گرایی اضطراب در چهارچوب سیاست خارجی اقتضایی نیز قابل تبیین است؛ بدین معنا که، ایران به جای پیروی صرف از یک خط‌مشی مشخص در سیاست خارجی و مشخصاً سیاست‌های منطقه‌ای، واکنش‌های انعطاف‌پذیر و متناسب با شرایط خاص را در دستور کار قرار می‌دهد. به‌عنوان مثال، در مواجهه با تحریم‌های گسترده اقتصادی و فشارهای دیپلماتیک، تهران به‌گونه‌ای رفتار کرده است که هم به حفظ اصول کلان نظام پایبند بماند و هم ظرفیت خود برای همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را افزایش دهد (Takeyh, 2019). این رویکرد اقتضایی در سیاست خارجی ایران به‌ویژه در مسائل مرتبط با برنامه هسته‌ای، روابط با همسایگان، و تعامل با بازیگران بزرگ جهانی مشهود است. ایران در دوره‌های مختلف، بسته به تغییر شرایط بین‌المللی و منطقه‌ای، از رویکردهای سخت‌گیرانه تا سیاست‌های دیپلماسی و مذاکره متغیر بهره گرفته است (Alfoneh, 2016). این انعطاف در سیاست‌ها، به ایران امکان داده تا در محیطی پرچالش و غیر قابل پیش‌بینی به حفظ منافع ملی خود بپردازد.

علاوه بر این، سیاست خارجی اقتضایی ایران با در نظر گرفتن عوامل داخلی مانند تغییرات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، تلاش می‌کند پاسخ‌های مناسبی به فشارهای خارجی ارائه دهد و در عین حال از پایداری نظام اطمینان حاصل کند (Lynch, 2018). این رویکرد بر اهمیت ارزیابی موقعیت و اتخاذ تصمیمات استراتژیک متناسب با شرایط تأکید دارد و از انعطاف‌پذیری به‌عنوان یکی از کلیدی‌ترین مؤلفه‌های سیاست خارجی ایران یاد می‌کند. همچنین، یک مدل رفتاری است که ضمن رعایت اصول و اهداف کلان، به متغیرهای محیطی و شرایط بحرانی واکنش‌های اقتضایی نشان می‌دهد و انعطاف‌پذیری را به‌عنوان یک ابزار کلیدی در حفظ امنیت و نفوذ منطقه‌ای خود به کار می‌گیرد.

۱. پیشینه پژوهش

با بررسی پیشینه پژوهش، آنچه همواره محل مناقشه بوده، تحلیل و تبیین کلان کنش رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای بوده است. به اعتقاد برخی محققان، مدل و الگوی رفتاری ایران در بحران‌های منطقه‌ای تابعی از ایدئولوژی حاکم بر سیاست خارجی این کشور است و عده‌ای دیگر ملاحظات امنیتی، ژئوپلیتیک و ذهنیت بقا محور نخبگان ایرانی را مبنای تحلیل خود قرار می‌دهند. در واقع، از نظر آن‌ها، عمل‌گرایی مبنای رفتار منطقه‌ای ایران به‌ویژه در مناقشات است.

معتقدان به سیاست خارجی ایدئولوژی محور جمهوری اسلامی ایران بر این باورند که در نظام جمهوری اسلامی، ماهیت قدرت بر اساس عقیده است که ریشه در تاریخ انقلاب اسلامی دارد. به نفی سبیل بر اساس عقیده عمل می‌شود، مقاومت در برابر رژیم صهیونیستی عقیده است، دفاع از حقوق مسلمانان یک اصل و عقیده است و از اوایل انقلاب تاکنون تداوم داشته است و علی‌رغم تغییر دولت‌ها، همچنان پایدار مانده است. اگر جمهوری اسلامی در مواضع فوق تغییر ایجاد کند، دیگر جمهوری اسلامی نیست، بلکه سیستم دیگری خواهد بود. آنچه جمهوری اسلامی را از دیگر کشورهای منطقه متمایز می‌کند، ماهیت عقیدتی سیاست خارجی آن است (Sariolghalam, 2009, P.32-33). برخی دیگر چنین دیدگاهی را رد می‌کنند و برآنند که پذیرش قطعنامه ۵۹۸ در ۱۸ ژوئیه ۱۹۸۸ را باید نقطه شروع سیطره اصل «مصلحت دولت» بر رفتار سیاسی ایران تلقی کرد. بر اساس این دیدگاه، روند عقلایی‌سازی سیاست خارجی ایران، پس از دوران جنگ آغاز شد؛ اما آنچه صورت نگرفت، شفافیت و تدوین رسمی یک راهکار عقلانی بود. همچنین، عدم توجه دستگاه سیاست‌گذاری خارجی ایران به اهمیت نظریه و چهارچوب‌های اصولی اعلام شده در سیاست خارجی سبب شده است تا ایرانیان در عمل و روند عقلایی کردن سیاست خارجی خود جلوتر از عقلانیت در حوزه نظریه باشند (Naqibzadeh, 2009, P.41-42). با این استدلال، مقدم بودن عمل بر نظریه به معنای فاصله گرفتن از ایدئولوژی در سیاست خارجی و رفتار منطقه‌ای است و ایران در یک چهارچوب مبتنی بر عمل‌گرایی کنش رفتاری خود را سامان داده است.

بیرون از این دو روایت متفاوت و کلان از سیاست خارجی و به تبع آن رفتار منطقه‌ای ایران، روایت بینابینی نیز وجود دارد که معتقد است جهت‌گیری سیاست خارجی ایران در خاورمیانه و محیط پیرامونی خود، متأثر از دو عنصر «ژئوپلیتیک» و «ایدئولوژی» است و نقطه تأمین منافع و امنیت ملی ایران در برقراری تعادل میان این

دو عنصر است (Barzegar, 2009, P.114).

با بررسی پیشینه پژوهش، دو نکته قابل ذکر است: نخست، به ندرت پژوهش مستقلی اعم از مقاله یا کتاب، در رابطه با الگوی رفتاری ایران در مناقشات و بحران‌های منطقه‌ای یا بین‌المللی وجود دارد؛ در واقع، پژوهش حاضر نخستین پژوهش پیرامون الگوی رفتاری ایران در مناقشات است که ۱۰ مناقشه را در چهارچوب الگوی عمل‌گرایی اضطراب مورد بررسی قرار داده است. دوم، پژوهش‌های انجام شده بیشتر بر سیاست خارجی و همچنین سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی تمرکز داشته‌اند و در این پژوهش‌ها بیش از هر چیز شاهد تقابل دو دیدگاه ایدئولوژیک و عمل‌گرایی درباره سیاست خارجی و امنیتی ایران بوده‌ایم. این در حالی است که شاهد هیچ پژوهش مستقلی پیرامون الگوی رفتاری و مدیریت مناقشه ایران در مناقشات و بحران‌های بین‌المللی نبوده‌ایم. بنابراین ویژگی متمایز دیگر پژوهش حاضر تلاش نظری و عملی برای تدوین یک چهارچوب مفهومی بدیع در ترسیم و تبیین الگوی رفتار راهبردی ایران در مواجهه با مناقشات بین‌المللی به‌ویژه در محیط پیرامونی است که به نحوی با حساسیت‌ها و آسیب‌پذیری امنیت ملی گره خورده است.

۲. معمای رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای

ایران از بازیگران مؤثر در مجموعه امنیتی خاورمیانه است که نقش‌آفرینی فعال و فزاینده‌ای در اکثر بحران‌های منطقه‌ای به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم داشته است. تهران به دلایل متعددی اشتیاق و اراده لازم برای ورود به بحران‌ها و مناقشات منطقه‌ای را دارد؛ ظرفیت‌ها و دارایی‌های امنیتی و موقعیت ژئوپلیتیک این فرصت را به ایران می‌دهد که اشتیاق خود برای نقش‌آفرینی فعال در بحران‌ها را به فعلیت برساند. با این حال، الگوی رفتاری ایران در مناقشات به راحتی قابل تشخیص نیست و تا حدود زیادی یک معما است. بر همین اساس، هرکدام از نظریات و رویکردهای مختلف سیاست خارجی و روابط بین‌الملل و پژوهشگران مرتبط، پاسخ‌های متفاوتی به چیستی و چرایی الگوی رفتاری ایران در مناقشات می‌دهند.

ایران در یک جغرافیای بی‌ثبات زیست می‌کند و هدف پیچیده تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای را دنبال می‌کند. این کشور در تلاش است برای تحقق آرمان‌های منطقه‌ای خود یک برنامه امنیتی و سیاست خارجی را پیش ببرد و در عین حال در تلاش برای ایجاد سیاست‌های دفاعی در برابر شرایط بی‌ثبات و تهدیدزای منطقه‌ای است. این سیاست‌ها گاهی اوقات با یکدیگر در تضاد هستند. در بیشتر مواقع، جمهوری اسلامی ایران در تلاش است تا گرایش‌های ایدئولوژیک را در راستای منافع ملی تنظیم

کند. سیاست خارجی و امنیتی ایران برای پاسخ به موازنه قدرت در مقابل رقبای جهانی و منطقه‌ای کدگذاری شده است. موقعیت ژئوپلیتیکی آن هم تهدیدات امنیتی و هم فرصت‌های استراتژیک را ایجاد می‌کند. تلاش ایران برای تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای یکی از مهم‌ترین تحولات قرن بیست و یکم است. با این حال، رفتار ایران با محدودیت‌های سیستمی و منطقه‌ای سازگار نیست و بنابراین نظریه رئالیسم ساختاری نمی‌تواند تبیین‌کننده رفتار منطقه‌ای آن باشد. برای تنظیم تعاملات خود، یک دولت باید محیط واقعی را که با آن مواجه می‌شود، درک و ارزیابی کند. این کشور باید محیط ژئوپلیتیک خود را بسنجید تا تصمیم بگیرد قدرت را در کجا و تا چه اندازه مستقر کند. در واقع، برخلاف آنچه رئالیست‌های ساختاری می‌گویند، رفتار منطقه‌ای ایران از بدو پیروزی انقلاب در مواقع زیادی عدم انطباق با ساختارهایی است که توسط قدرت‌های بزرگ تعریف شده است. نظریه نوواقع‌گرایی والتز، می‌تواند به ما بگوید که نظام‌های با ساختار متفاوت چه الزامات و امکاناتی را ایجاد می‌کنند؛ اما نمی‌تواند عیناً به ما بگوید واحدهای یک سیستم مانند ایران چگونه و به چه میزان مؤثری به این فشارها، امکانات و فرصت‌ها واکنش نشان خواهند داد. با این حال، والتز به درستی بیان می‌کند که رفتار ایران به‌مانند سایر بازیگران نظام بین‌الملل بقا محور است و درصد حفظ امنیت خود بوده و محاسبات قدرت مبنای تصمیم‌گیری بوده است.

رئالیست‌های نئوکلاسیک در قالب دو رویکرد رئالیسم تدافعی و تهاجمی علی‌رغم فرضیات مشترکی که با رئالیسم ساختاری والتز دارند، اما تبیین متفاوت‌تری از رفتار منطقه‌ای ایران ارائه می‌دهند. با این حال، هرکدام از این دو رویکرد نیز در رابطه با اینکه ایران در منازعات و رقابت‌های منطقه‌ای چگونه رفتار می‌کند و سیاست‌های ایران مبتنی بر چه مفروضات شکل گرفته است، پاسخ متفاوتی دارند. رئالیست‌های تهاجمی برآنند که امنیت کمیاب است و رفتار تهاجمی دولت‌ها و تلاش برای کسب نفوذ بین‌المللی را باید در این چهارچوب ارزیابی کرد (Zakaria, 1998, P.3). از دیدگاه واقع‌گرایی تهاجمی، قدرت مهم‌ترین ابزار رسیدن به هدف و کسب جایگاه هژمون در نظام بین‌الملل است. آنان عمدتاً بر قدرت نظامی و اقتصادی تأکید می‌کنند، چراکه هر چه قدرت و مزیت و برتری نظامی یک کشور بر دیگران بیشتر باشد، ضریب امنیتی آن بالاتر خواهد رفت (Mearsheimer, 2001). این نوع از واقع‌گرایی بیشتر بر محوریت دولت‌های بزرگ تأکید دارد که در آن این دولت‌ها سعی دارند با برهم زدن واقعیت‌های موجود در پی تغییر وضع موجود برآیند تا به اهداف خود در منطقه دست یابند. بنابراین به نظر می‌رسد چندان با رفتارهای ایران به‌عنوان یک قدرت

منطقه‌ای سازگار نیست؛ ایران اگرچه همواره در پی استفاده از خلأهای قدرت در منطقه برای بیشینه‌سازی نفوذ خود بوده است، اما به نظر می‌رسد تبیین رفتار ایران در بحران‌ها بر اساس رویکردهای تهاجمی قدرت‌محور، چندان با واقعیت همخوانی ندارد. در واقع، با بررسی اهداف کلان سیاست خارجی ایران و اصول ایدئولوژیک حاکم بر آن، احتمالاً این نتیجه حاصل خواهد شد که ایران به دنبال برهم زدن نظم امنیتی موجود، سیاست‌های تهاجمی و بیشینه‌سازی قدرت برای اهداف انقلابی در منطقه است؛ اما در مواقع زیادی شاهد رفتارهای همکاری‌جویانه این کشور در مواجهه با دشمنان و رقبا بوده‌ایم.

رنالیسم تهاجمی در دوگانه قدرت-امنیت برتری را به قدرت می‌دهد و آن را هدف اصلی دولت‌ها برمی‌شمرد (Shojaie & Simbar, 2023, P.129) در حالی که، رنالیسم تدافعی در این دوگانه اولویت را به امنیت می‌دهد و مطابق گفته والتر امنیت را بالاترین هدف می‌داند. از نظر رنالیست‌های تدافعی، رفتارهای منطقه‌ای ایران و حضور فعال در مناقشات را باید در چهارچوب معضل امنیت و حفظ امنیت ارزیابی کرد (keshavarz moghadam, 2025). واقع‌گرایی تدافعی به درستی می‌گوید بین شدت تهدیدات خارجی در محیط پیرامونی و منطقه‌ای ایران و حضور این بازیگر در مناقشات و مسائل منطقه‌ای ارتباط مستقیمی وجود دارد. هرچه تهدیدات فزاینده‌تر باشد، رویکرد ایران امنیتی‌تر و مداخله‌جویانه‌تر می‌شود. در مقابل، با کاهش سطح و دامنه تهدیدات، رویکرد ایران همکاری‌جویانه‌تر می‌شود. آن‌ها حضور ایران در بحران سوریه، کمک به انصارالله در جنگ یمن و نقش‌آفرینی در افغانستان را بر اساس تهدیدات امنیتی علیه ایران ارزیابی می‌کنند. یکی از مفروضات اصلی رنالیسم تدافعی این است که امنیت خوش‌خیم است و به‌وفور یافت می‌شود و دولت‌ها می‌توانند به‌مرور و بر اساس تجربه آن را بفهمند (Rose, 1998, P. 149-150). با این حال، برخلاف آنچه واقع‌گرایان تدافعی می‌گویند، امنیت برای جمهوری اسلامی ایران در منطقه نه خوش‌خیم بوده و نه به‌وفور یافت شده است. امنیت برای ایران کالای کمیابی بوده که گاه آن را در موقعیت دفاع قرار داده و گاه در موقعیت تهاجم.

در اینجا یک پرسش مناقشه‌برانگیز به وجود می‌آید: «حضور فعال ایران در مناقشات را چگونه می‌توان ارزیابی کرد؟ آیا آن‌طور که رنالیست‌های تهاجمی ادعا می‌کنند، می‌خواهد قدرت بیشتری را کسب کند یا آن‌چنان که رنالیست‌های تدافعی می‌گویند قصد دارد امنیت خود را تضمین نماید؟» این سؤال یک دوراهی را در ذهن ایجاد می‌کند که پاسخ به آن پیچیده و چالش‌برانگیز است. با این حال، به نظر می‌رسد،

رفتار ایران در مناقشات صرفاً در چهارچوب نظریات رئالیستی قابل تبیین نیست و باید به سایر نظریات و رویکردها برای تبیین دقیق‌تر توجه کرد.

پرسش این است که آیا رقیب اصلی جریان رئالیسم یعنی لیبرالیسم می‌تواند تبیین‌کننده رفتار ایران در مناقشات باشد؟ پاسخ به این پرسش به دشواری آنچه در رابطه با رویکردهای رئالیستی مطرح شد، نیست. برخلاف نظریه رئالیستی، لیبرال‌ها جعبه کنش دولت را باز می‌کنند و چگونگی تأثیر ایده‌ها، منافع و نهادها بر رفتار دولت‌ها را برجسته می‌کنند. ویژگی اصلی لیبرالیسم ترکیب آن با مفاهیم مدرن از سیاست خارجی اخلاقی است. بر این اساس، در یک سیاست خارجی اخلاقی، حفاظت از جان، آزادی و مال از طریق حفظ صلح و حل مسالمت‌آمیز اختلافات، باید به‌عنوان وظایف اصلی سیاست خارجی لیبرال تلقی شود. بنابراین، در یک نظام بین‌الملل آنارشیک، دولت‌ها باید دموکراسی را حفظ کرده و همچنین گسترش دهند، از حقوق بشر حمایت کنند و به قوانین بین‌المللی احترام بگذارند. با این حال، بحث اصلی این است که آیا یک سیاست خارجی لیبرال باید استراتژی تدافعی یا تهاجمی برای دستیابی به این ارزش‌ها اتخاذ کند؟ صلح‌طلبان لیبرال استراتژی دولت تهاجمی را رد می‌کنند و به دنبال ترویج دموکراسی و حقوق بشر از طریق راه‌های مسالمت‌آمیز هستند. آن‌ها سیاست خارجی عدم مداخله را انتخاب می‌کنند و به حاکمیت دولت و حقوق افراد برای ایجاد شیوه زندگی خود فارغ از مداخله خارجی احترام می‌گذارند. صلح‌طلبان لیبرال از توسل به زور در روابط بین‌الملل حمایت نمی‌کنند مگر به‌عنوان آخرین راه‌حل. در صورتی که مداخله در امور داخلی سایر دولت‌ها ضروری تلقی شود، به‌ویژه اگر برای اهداف بشردوستانه باشد؛ آن‌ها اصرار دارند که از طریق سازمان ملل یا سایر سازمان‌های بین‌المللی انجام شود (Doyle, 2008, P. 50). با توجه به آنچه گفته شد، به نظر نمی‌رسد، لیبرالیسم و انواع نحله‌های آن بتوانند تبیین‌کننده رفتار منطقه‌ای ایران در خاورمیانه و هر بازیگر دیگر باشند. در خاورمیانه و در الگوی رفتاری بازیگران آن به‌ویژه در کانون‌های مناقشه، رقابت بر همکاری، بازی با حاصل جمع جبری صفر بر بازی برد-برد، منافع نسبی بر منافع مطلق، ساختارهای غیر دموکراتیک بر ساختارهای دموکراتیک و دولت‌ها بر نهادها و افراد، غلبه دارند.

در اینجا، رویکرد سازه‌انگاری برای تبیین رفتار منطقه‌ای ایران در مناقشات مطرح می‌شود. سازه‌انگاران برآنند که بخش عمده‌ای از رفتارهای منطقه‌ای ایران در مقابل غرب و کشورهای محافظه‌کار منطقه، برگرفته از نوع هویتی است که این کشور برای خود تعریف کرده است؛ این هویت نه بر اساس ساختارهای مادی، بلکه بر مبنای

تعاملات، رویه‌ها، هنجارها، ارزش‌ها، فرهنگ، ایدئولوژی و باورهای اصولی شکل می‌گیرد. همچنین ایدئولوژی را به‌عنوان عاملی می‌دانند که ایران در چهارچوب آن به دنبال منافع ملی خود است. نقش ایدئولوژی در سیاست خاورمیانه ایران در بسیج ملی جهت مقابله با تهدیداتی بوده است که همواره اصل نظام را تهدید کرده است (Byman-Chubin-Ehteshami, 2001, P. 99).

این منطق سازه‌انگاران صحیح است که بخشی از جهت‌گیری‌های سیاست خارجی و رفتارهای منطقه‌ای ایران برگرفته از هنجارها و هویت تعریف شده جمهوری اسلامی است، با این حال، جمهوری اسلامی ایران، در مواجهه با بحران‌ها، منازعات و چالش‌های امنیتی منطقه‌ای، صرفاً بر اساس اصول ایدئولوژیک حاکم بر سیاست خارجی خود رفتار نکرده است. در پس سیاست‌های منطقه‌ای ایران عمل‌گرایی قابل توجهی وجود دارد و امنیت نظام را به‌عنوان هدف قرار می‌دهد. در اینجا عمل‌گرایی و تلاش برای تعدیل تصمیمات ایدئولوژیک در یک محیط غیر قابل پیش‌بینی اهمیت بسیار دارد. زیرا تنش‌های هویتی میان بازیگران مهم می‌تواند تقابل‌های دو کشور را به تنش‌های جدی تبدیل کند. در همین راستا، تدوین برنامه‌ها در چهارچوب پیوند ارزش‌های مذهبی با آرمان‌ها در کنار اهداف عمل‌گرایانه از جمله جهت‌گیری‌های دستگاه‌های تصمیم‌ساز در معادلات و مناقشات منطقه‌ای است.

۳. عمل‌گرایی اضطراب؛ چهارچوبی برای فهم رفتار ایران در مناقشات

پس از بررسی رویکردهای مختلف و کاستی‌های هرکدام از آن‌ها برای تبیین الگوی رفتار ایران در مناقشات، در این تحقیق، مفهوم‌بندی جدیدی را ارائه خواهیم داد تا به واقعیت‌های رفتاری ایران در پرونده‌های مختلف منطقه‌ای سازگاری بیشتری داشته باشد. در واقع، اگرچه نظریات و رویکردهای پیش‌گفته، مفروضات مهمی برای چهارچوب مفهومی ما فراهم می‌کند؛ اما در نهایت چیزی فراتر از مفروضات این نظریات برای تحلیل رفتار ایران در مناقشات منطقه‌ای و بین‌المللی نیاز است.

بر همین اساس، مفهوم «عمل‌گرایی اضطراب»، مفروضات نظری متعددی از رویکردهای مختلف روابط بین‌الملل را در درون خود جای می‌دهد و اگرچه هرکدام از مفروضات می‌تواند جنبه‌ای از رفتار ایران را تبیین کند؛ اما عمل‌گرایی اضطراب مفهومی است که ضمن دربرگیری آن مفروضات، شاخص‌های نظری و تجربی جدیدی را با در نظر گرفتن سایر مفروضات برای فهم بهتر الگوی رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای و بین‌المللی ارائه می‌دهد.

پیش از پرداختن به شاخص‌های عمل‌گرایی اضطراب به‌عنوان مفهوم تبیین‌کننده الگوی رفتاری ایران در مناقشات، ضروری است به فرضیات و شاخص‌های نظری سایر رویکردها و نظریات روابط بین‌الملل که می‌توانند بخشی از الگوی ما باشند، بپردازیم. در واقع، عمل‌گرایی اضطراب علاوه بر اینکه خود مفهوم جدیدی برای فهم کنش‌های ایران در مناقشات است؛ اما فرضیات سایر رویکردها و نظریات روابط بین‌الملل از جمله نظریات رئالیستی را نیز در خود دارد.

عمل‌گرایی اضطراب الگوی منحصر به فرد رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای و بین‌المللی است که شیوه و الگوی رفتار ایران را در مقایسه با سایر بازیگران منطقه‌ای مشخص و متمایز می‌کند و این اصل رئالیسم ساختاری را که دولت‌ها بر اثر فشار سیستمیک رفتار مشابهی را نسبت به تحولات محیط پیرامونی نشان می‌دهند را زیر سؤال می‌برد. از سوی دیگر، این اصل رئالیسم تهاجمی که مبنای رفتار و کنش سیاست خارجی کشورها کسب و بیشینه‌سازی قدرت است را نیز زیر سؤال می‌برد؛ بدین جهت که اولویت ایران سیاست‌های تهاجمی برای بیشینه‌سازی قدرت، بلکه تأمین امنیت و حفظ دستاوردها و دفع تهدیدات فوری و متغیر است. همچنین، آن‌چنان که سازه‌نگاری می‌گوید، ایران صرفاً بر اساس هنجارها، هویت یا ایدئولوژی چهارچوب رفتاری خود را تعریف نمی‌کند، بلکه آنچه بیش از هنجارها تعیین‌کننده است، درک و تصور نخبگان ایرانی از سطح تهدیدات و مطلوبیت فرصت‌ها است. از سوی دیگر، لیبرالیسم و هنجارهای آن هم قابل انطباق با الگوی رفتاری ایران در مناقشات نیست. بر همین مبنای عمل‌گرایی اضطراب را می‌توان در کنش رفتاری ایران در مناقشات مشاهده کرد.

۳-۱. شاخص‌های عمل‌گرایی اضطراب

سیاست‌ها و راهبردهای ایران در مناقشات و مشخصاً مناقشات منطقه‌ای، برای بسیاری از ناظران مبهم و غیر شفاف است؛ به همین جهت، دیدگاه‌های متعارضی درباره اینکه چهارچوب رفتاری ایران را بر اساس چه رویکرد، نظریه و رهیافتی می‌توان تبیین کرد، وجود دارد. همان‌طور که پیش از این عنوان کردیم، رفتار ایران در مناقشات را باید براساس مفهوم عمل‌گرایی اضطراب تبیین کنیم. در واقع، چپستی رفتار ایران را باید در مفهوم عمل‌گرایی اضطراب جستجو کرد. عمل‌گرایی وجه غالب رفتار ایران در مناقشات بوده است؛ اما این عمل‌گرایی نه ماهیتی راهبردی و پایدار، بلکه تاکتیکی، سیال و بر حسب اضطراب داشته است.

الگوی عمل‌گرایی اضطراب ایران شامل شاخص‌ها و اجزای زیر است:

❖ عمل‌گرایی اقتصادی و تک‌ساحتی

یکی از جنبه‌های مهم سیاست‌های منطقه‌ای ایران، کم شدن وزن ابعاد سیاست‌های ایدئولوژیک و اقتصادی در مناقشات و توجه به عمل‌گرایی در میدان مناقشه است. درواقع، تحت شرایط استراتژیک محیط مناقشه که با عدم قطعیت مشخص می‌شود، جمهوری اسلامی ایران از راهبرد عمل‌گرایی پیروی می‌کند؛ اما آنچه در این میان قابل توجه است این است که عمل‌گرایی جمهوری اسلامی ایران در مناقشات، فعال، مستمر، همه‌جانبه و مبتنی بر راهبرد بلندمدت و چندوجهی نیست، بلکه منقطع، امنیتی، غیراقتصادی، تک‌ساحتی و مبتنی بر منابع محیط مناقشه است. بدین معنا که عمل‌گرایی جمهوری اسلامی ایران، بیشتر در وضعیت مناقشه فعال می‌شود. در واقع، در شرایط اضطراب، عمل‌گرایی وجه غالب رفتار ایران می‌شود. در مقابل عمل‌گرایی پررنگ‌تر در محیط مناقشه، عمل‌گرایی در مدیریت سیاسی مناقشه کم‌رنگ‌تر است. بر همین اساس است که می‌توان ادعا کرد، ایران بازیگری است که بر اساس تهدیدات فوری، وارد مناقشات می‌شود اما در سطح دیپلماتیک قادر نیست دستاوردهای عملیاتی را به نتایج سیاسی یا اقتصادی تبدیل کند. برای مثال، علی‌رغم اینکه ایران از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰، بازیگر غالب در کانون‌های مناقشه منطقه‌ای بود؛ اما قادر نبود با یک رویکرد عمل‌گرایی فعال و همه‌جانبه، دستاوردهای میدانی خود را تبدیل به نتایج اقتصادی یا سیاسی کند. بر همین اساس است که در اقتصاد کانون‌های بحران در دوران پسا مناقشه، کنار گذاشته شده است یا نمی‌تواند نقش‌آفرینی مؤثری ایفا کند.

❖ فوریت تهدید و فوریت اقدام

فضای امنیتی خاورمیانه و حضور رژیم‌های رادیکال عرب از یک‌سو و تهدیدات ایجاد شده از سوی ایالات متحده از سوی دیگر و همچنین نداشتن هیچ متحد دولتی در خاورمیانه، باعث شد تغییر راهبردها برای ایران دشوار باشد و از ابتدای انقلاب تاکنون خود را در وضعیت تهدید و بقا ببیند.

بنابراین، هر تحرکی در سراسر منطقه را برای خود تهدید فوری قلمداد می‌کند و همواره در پی پاسخ فوری به تهدید ادراک شده بوده است. بر همین مبنا، ایران به دلیل تهدیدهای فوری ثابت و مداوم، همواره در موضع فوریت اقدام قرار داشته است. تهدیدات علیه ایران را می‌توان بر اساس عنصر جغرافیا و ژئوپلیتیک مورد ارزیابی و طبقه‌بندی قرار داد. بر این اساس تهدیدات در مرزهای بلا فصل، از فوریت بیشتری

برخوردار است و تهدیدات در مرزهای منفصل، فوریت کمتری دارد. در واقع، ادراک ایران نسبت به تهدیدات مرزهای نزدیک وسیع‌تر از تهدیدات در ورای مرزها است. در این میان، حمله عراق به ایران، ادراک تهدید ایران در شبکه همسایگی‌اش را به شدت افزایش داد. برای نخبگان سیاسی جدید ایران، جنگ همچنین به‌وضوح نشان دهنده خطرات جدی علیه انقلاب، امنیت نظام و تمامیت ارضی کشور بود.

این جنگ درس‌های سختی داشت که ایرانی‌ها در عمیق‌ترین سطوح خدمات نظامی، دیپلماتیک و اطلاعاتی خود آموختند. بر این اساس، متناسب به نوع و منابع تهدید، پاسخ ایران به تهدیدات و حضور در مناقشات متفاوت بوده است. در این میان، درس‌هایی که ایران از آن جنگ آموخت، با خواندن تجربیات همسایگانش از اواخر دهه ۱۹۸۰ تکمیل شد. از این میان، تهاجم عراق به کویت در سال ۱۹۹۰ و جنگ کوتاه متعاقب آن در سال ۱۹۹۱ و حمله آمریکا به افغانستان در سال ۲۰۰۱ و عراق در سال ۲۰۰۳، مستقیماً فرمول‌بندی برداشت‌های تهدید ایران را پس از پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تغییر داد (Ehteshami & Bahgat, 2021, P. 73).

ایران کاملاً آگاه است که در یک محیط سخت با تهدید متکثر و چندلایه زندگی می‌کند. روابط با رژیم طالبان در نوسان است و از پایداری لازم برخوردار نیست. خلیج فارس و منطقه آسیای مرکزی/قفقاز دو منطقه بی‌ثبات در جهان هستند و ایران بین این دو منطقه قرار دارد. در چنین وضعیتی و با درس‌هایی که جمهوری اسلامی از جنگ با عراق و منازعات بزرگ منطقه‌ای آموخت، در برابر هر تهدید فوری ادراک شده، اقدامات فوری مقابله‌ای، پیشگیرانه یا بازدارنده‌ای را در دستور کار قرار می‌دهد. پاسخ ایران به هر تهدید یا ورود به هر مناقشه‌ای، ارتباط مستقیمی با منبع تهدید دارد. بر همین اساس، از سال ۱۹۷۹ تاکنون، منابع تهدید ایران مطابق جدول شماره ۱، شامل ۵ مورد ذیل بوده است که شیوه پاسخ نیز بر اساس آن فرمول‌بندی شده است.

جدول ۱: پنج منبع عمده تهدید علیه ایران و راهبردهای مقابله با آن			
راهبرد	فوریت اقدام	فوریت تهدید	
حملات پایدار و پیشگیرانه	زیاد	زیاد	شورش و تمایلات تجزیه‌طلبانه
احتیاط راهبردی	متوسط	زیاد	استقرار نظامی آمریکا در محیط پیرامونی ایران
گسترش نفوذ منطقه‌ای و عدم تغییر رفتار	متوسط	متوسط	تحریم و محاصره اقتصادی
ابتکار دیپلماتیک	زیاد	کم	تروریسم داخلی (سازمان منافقین)
ضربه از درون (زندان و اعدام)			
ضربه از بیرون (حمله مستقیم)			
جلوگیری از نفوذ در داخل	متوسط	متوسط	تروریسم خارجی (القاعده و داعش)
تعامل منفی و مدیریت تنش			
مقابله در بیرون			
حملات مستقیم	زیاد	زیاد	تروریسم تجزیه‌طلب (گروه‌های تجزیه‌طلب کرد، بلوچ و ترک)
دستگیری			
دیپلماسی			
دفاع و تهاجم سایبری گسترده و چندلایه	متوسط	متوسط	حملات سایبری

❖ تقدم محیط عملیاتی بر دیپلماسی

در رابطه با ایران، دیپلماسی و میدان (رویکرد نظامی-عملیاتی) یک موضوع مناقشه‌برانگیز در میان نخبگان سیاسی و کارشناسان و صاحب‌نظران سیاست خارجی بوده است. این دوگانه و دوقطبی به‌ویژه در سالیان اخیر، به عرصه عمومی کشیده شد

و مباحث زیادی را به خود معطوف کرده است. علی‌رغم اینکه، استراتژی نظامی و دیپلماسی در تعامل با یکدیگر قرار دارند و نمی‌توان یکی را به نفع دیگری کنار گذاشت یا تضعیف کرد، با این حال، به نظر می‌رسد در رابطه با ایران، همزیستی میان دیپلماسی و میدان با چالش‌های جدی مواجه بوده است. این مسئله در کانون‌های بحران و مناقشه که ایران در آن‌ها ورود می‌کند، بیشتر نمایان می‌شود. در چهارچوب عمل‌گرایی اضطرار، جمهوری اسلامی ایران در ۴ دهه اخیر، استراتژی میدانی-عملیاتی را بر دیپلماسی ارجحیت داده است. تقدم محیط عملیاتی بر دیپلماسی به‌عنوان یکی از شاخص‌های عمل‌گرایی اضطرار این واقعیت را بازتاب می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران، بر اساس اولویت‌های فوری امنیتی به‌ویژه در مرزهای متصل، واقعیت‌های میدانی را بر دیپلماسی و دستور کارهای سیاسی ارجحیت داده است. آنچه در منازعات مربوط به ایران عینیت بیشتری داشته است، لزوم تغییر تاکتیک‌ها و اضطرار محور بودن اهداف و تصمیمات است. در واقع، پویایی‌های محیط مناقشه از یک‌سو و همچنین عدم همپوشانی و هماهنگی مؤثر میان اهداف و مأموریت‌های نهادهای نظامی-امنیتی با وزارت امور خارجه، عمل‌گرایی اقتضائی و اضطرار محور ایران در مناقشات را تقویت کرده است.

❖ الگوی همکاری جویانه‌تر در مرزهای متصل

در عمل‌گرایی اضطرار، جمهوری اسلامی ایران در مرزهای گسترده و با تهدیدات متکثر، الگوی رفتاری همکاری جویانه‌تری را اتخاذ می‌کند. در واقع، علی‌رغم سطوح و دامنه تهدید بالاتر، تعامل و توازن میان دیپلماسی و محیط عملیاتی را بیشتر در سیاست‌های خود در نظر می‌گیرد. در حمله آمریکا به عراق و افغانستان، علی‌رغم ادراک تهدید کم‌سابقه ایران از اقدامات نظامی واشینگتن در مرزهای فوری خود، همکاری‌های امنیتی و سیاسی لازم برای مهار تهدیدات را از خود بروز داد. بر اساس آنچه از بررسی راهبرد ایران در مناقشات افغانستان، عراق و قفقاز جنوبی حاصل شد، می‌توان گفت که ایران در مرزهای متصل خود با توجه به سطح تهدید، اولویت حفظ امنیت مرزها، حساسیت‌های قومی و مذهبی، حضور و مداخله قدرت‌های بزرگ در مناقشات پیرامونی، جلوگیری از تزلزل مرزهای سرزمینی و ورود مستقیم به جنگ، الگوی رفتاری همکاری جویانه‌تری در قیاس با مناقشات در مرزهای منفصل و دورتر دارد.

جدول ۲: مصادیق تجربی الگوی رفتاری همکاری جویانه ایران در مناقشات مرزهای متصل

مناقشه قره‌باغ	حمله آمریکا به عراق	حمله آمریکا به افغانستان	
حفظ ژئوپلیتیک و مرزهای منطقه	دفع تهدید آمریکا، ساقط کردن صدام حسین.	دفع تهدید فوری آمریکا، ساقط کردن طالبان.	دستور کار امنیتی
حفظ توازن قدرت و وضع موجود، به رسمیت شناختن سیاست‌های روسیه، حمایت از حاکمیت باکو بر قره‌باغ در سطوح اعلانی و کمک به ارمنستان در شرایط اضطراب.	همکاری محدود با آمریکا و تقویت گروه‌های شیعه هم‌سو با خود در عراق	همکاری چندلایه با بازیگران داخلی (ائتلاف شمال) و مداخله‌گر (آمریکا).	الگوی رفتاری
انفعال در جنگ دوم قره‌باغ، توسعه‌طلبی جمهوری آذربایجان و تلاش برای کنترل کریدور زنگزور، افزایش تنش‌ها با باکو	گسترش نفوذ در عراق، سرنگونی رژیم صدام، حضور نظامی آمریکا در مرزهای غربی.	حضور نظامی آمریکا در مرزهای شرقی، دفع تهدید حمله آمریکا به ایران، سقوط طالبان، افزایش بی‌اعتمادی به آمریکا.	نتایج

❖ الگوی رقابت‌جویانه‌تر در مرزهای منفصل

در مقابل، در مرزهای منفصل، جمهوری اسلامی ایران، الگوی رفتاری رقابت‌جویانه‌تری را اتخاذ می‌کند. راهبرد تهاجمی و رقابت‌جویانه ایران از سال ۲۰۱۱ تاکنون در خارج نزدیک (مرزهای متصل)، گسترده‌ترین تلاش برای نفوذ منطقه‌ای و ورود مستقیم به مناقشات در ۳۰ سال اخیر بوده است. در واقع بعد از صفویان (۱۷۲۹ تا ۱۷۳۵ میلادی) با راهبرد نفوذ در ورای مرزهای شرقی و غربی و افشاریان با راهبرد نفوذ در شرق (۱۷۳۵ تا ۱۷۵۰ میلادی)، راهبرد تهاجمی ایران از سال ۲۰۱۱ و شاید قبل‌تر

از آن از دوران پس از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳، بزرگ‌ترین تلاش برای کسب نفوذ منطقه‌ای و ورود به مناقشات منطقه‌ای بوده است. بر این اساس، هرچه سطح و دامنه تهدیدات از مرزهای فوری ایران فاصله بیشتری داشته باشد، میل ایران برای در پیش گرفتن رویکردهای رقابتی و تهاجمی، فزاینده‌تر می‌شود. به همین جهت است که در سوریه نیروی نظامی مستقر کرده در یمن وارد تقابل آشکارتر با عربستان سعودی شده و در لبنان و فلسطین ابزارها و اقدامات تهاجمی خود را تقویت می‌کند. الگوی ایران برای پیشبرد راهبرد رقابتی-تهاجمی در کانون‌های بحران خاورمیانه به نقاط قوت شبکه قدرت نامتقارن آن وابسته است. درعین حال از نقاط ضعف ایالات متحده و متحدانش که ایران آن‌ها را ریسک‌گریز، حساس به تلفات و متکی به برتری تکنولوژیکی و پایگاه‌های منطقه‌ای می‌داند، بهره می‌برد. در این میان، آنچه قابل توجه است این است که تمایل ایران برای پذیرفتن ریسک در مناقشات مرزهای منفصل بیشتر از مناقشات مرزهای متصل است و آمادگی تحمل تلفات در این مناقشات را دارد.

♦ دفاع تهاجمی

یکی دیگر از راهبردهای ایران در مواجهه با مناقشات در چهارچوب عمل‌گرایی اضطرار، «دفاع تهاجمی»^۱ است. این راهبرد منطقه‌ای ایران از دل بحران‌های متعدد تاریخی شکل گرفت که نمود عینی آن دوران جنگ تحمیلی بود. جایی که ایران شبکه امنیتی غیردولتی خود در منطقه تحت عنوان محور مقاومت را از درون بحران و جنگ شکل داد. در واقع، استفاده ایران از نیروهای نیابتی بدون تهدید یا صدمه مستقیم علیه خود ریشه در دهه ۱۹۸۰ و جنگ ۸ ساله با عراق دارد (Crisisgroup, 2018, P. 12). این راهبرد در یک دهه گذشته و هم‌زمان به وقوع تحولات موسوم به بهار عربی، عینیت عملیاتی و سیاسی بیشتری یافت و مقامات ایرانی از این مفهوم به عنوان پایه و اساس استراتژی نظامی ایران در بحران‌های منطقه‌ای یاد کرده‌اند. درحالی که این مفهوم مستلزم گنجاندن جنبه‌های تهاجمی در استراتژی نظامی و امنیتی ایران است که اساساً ماهیت دفاعی دارد؛ همچنین به‌طور فزاینده‌ای برای توجیه حضور ایران در خارج از مرزهایش و به‌ویژه در مناقشات استفاده می‌شود (Azizi, 2021, P. 3). از آنجاکه سیاست دفاعی ایران بر دفع تهدیدات استوار است، دفاع تهاجمی بر حضور فعال نظامی از طریق آموزش و مشاوره نظامی در کانون‌های بحران و نفوذ تأکید دارد. در این راهبرد به‌جای مقابله با

تهدید از خاکریزهای سرزمین خویش، مهار تهدید از منبع آن و ورای مرزها پیگیری می‌شود؛ بنابراین به نظر می‌رسد اتخاذ رویکرد تهاجمی در راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران متأثر از عواملی همچون حوادث احتمالی مختلف کوچک و بزرگ و غیرقابل‌پیش‌بینی است که به‌صورت تدریجی و غیرمحسوس شکل می‌گیرد و بر شکل‌گیری محیط امنیتی پیرامونی و منطقه‌ای تأثیرگذار است. در همین راستا، راهبرد دفاع تهاجمی ایران را می‌توان به چهار دوره مشخص تقسیم کرد که در جدول زیر بدان اشاره شده است.

جدول ۳: چهار دوره راهبرد دفاع تهاجمی ایران

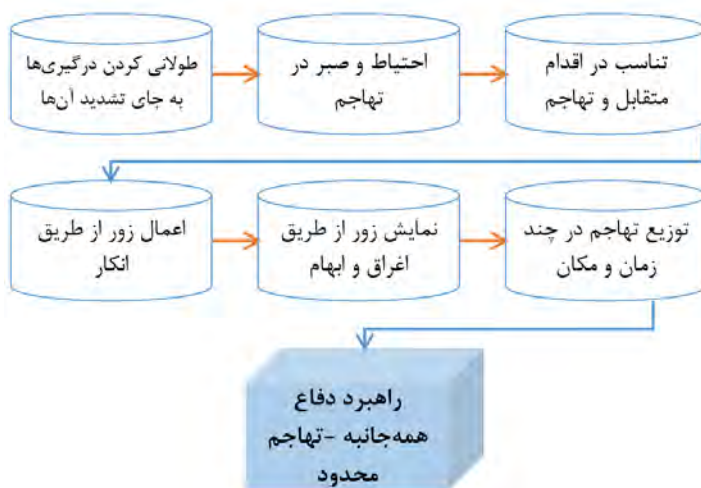
دوره	شکل‌گیری	دوره احیا	دوره ساماندهی مجدد و تقویت	دوره گسترش و تثبیت
بازه زمانی	تاریخ باستان	جنگ ایران و رژیم بعث عراق	حمله آمریکا به عراق و افغانستان از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱	بیداری اسلامی و جنگ داخلی سوریه در سال ۲۰۱۱
اهداف	توسعه‌طلبی و نفوذ	خروج از اضطراب و فشار امنیتی/ اهرم‌سازی نظامی در منطقه	خروج از اضطراب و فشار امنیتی/ زمین‌گیر کردن آمریکا در کانون‌های مناقشه عراق و افغانستان	خروج از اضطراب امنیتی/ حفظ شبکه قدرت منطقه‌ای
اقدامات	فتح یمن توسط خسرو انوشیروان ساسانی/ فتح سوریه توسط ایران در قرن هفتم میلادی	تأسیس حزب‌الله لبنان/ تأسیس سپاه بدر عراق	حملات هدفمند به نیروهای آمریکا توسط گروه‌های تحت حمایت ایران	حضور مستقیم نظامی در سوریه، آموزش و تجهیز گروه‌های جدید نیابتی در سوریه، مقابله گسترده با داعش و گروه‌های وابسته به رقبا مانند جبهه النصره و ارتش آزاد سوریه

دوره شکل‌گیری	دوره احیا	دوره ساماندهی مجدد و تقویت	دوره گسترش و تثبیت
نتایج	آغاز شکل‌گیری شبکه نیابتی ایران در منطقه به‌عنوان یکی از ستون‌های بازدارندگی دفاعی	تقویت نفوذ سپاه قدس در عراق و تغییر در راهبردهای منطقه‌ای ایران	حفظ نظام سیاسی سوریه، شکست داعش، گسترش شبکه نیروهای نیابتی ایران و عمق راهبردی در منطقه

❖ دفاع همه‌جانبه-تهاجم محدود

شاخص دیگر الگوی رفتاری ایران در کانون‌های بحران منطقه‌ای، تمرکز همه‌جانبه بر مواضع و سیاست‌های دفاعی و توجه محدود به رویکردهای تهاجمی است. رویکرد دفاع همه‌جانبه معطوف به محیط پیرامونی و مرزهای متصل است و تهاجم محدود بیشتر در مرزهای ورای مرزها متمرکز است.

جمهوری اسلامی ایران وابسته به میزان، سطح و فوریت تهدیدات، فرصت برای کسب و اعمال نفوذ در محیط مناقشه و کثرت و رویکرد بازیگران رقیب در کانون منازعه، تعادل میان دفاع همه‌جانبه و تهاجم محدود را اعمال خواهد کرد. این اصل بنیادین الگوی رفتاری ایران به‌ویژه در مناقشات و زمانی که ایران با یک تهدید فوری مواجه می‌شود، بیشتر نمایان می‌شود. هفت گزاره در رابطه با اصل دفاع همه‌جانبه-تهاجم محدود ایران وجود دارد که در نمودار زیر بدان اشاره شده است.

نمودار ۱: گزاره دفاع همه‌جانبه-تهاجم محدود

۴. پیامدها و نتایج عمل‌گرایی اضطراب

یکی از مهم‌ترین نتایج الگوی عمل‌گرایی اضطراب، انعطاف‌پذیری بالا در فرایندهای تصمیم‌گیری، تغییر مداوم در تاکتیک‌ها، سیالیت در اقدام و پاسخ به الزامات امنیتی متناسب به هر کانون مناقشه است. این مسئله، مانورپذیری بالایی را به اقدامات عملیاتی ایران در وضعیت‌های مناقشه اعطا می‌کند.

❖ عمل‌گرایی اضطراب، صبر و احتیاط را به فرایند تصمیم‌گیری و بخش عملیاتی ایران در مناقشات تزریق می‌کند. بر اساس آن، جمهوری اسلامی ایران، از اقداماتی که ممکن است بحران‌های امنیتی بزرگ همچون جنگ تمام‌عیار را به کشور تحمیل کند، دوری می‌کند.

❖ عمل‌گرایی اضطراب، سیاست‌های ایدئولوژیک که ممکن است در کانون‌های مناقشه با ملاحظات امنیتی و راهبردی سازگار نباشد را تعدیل می‌کند. در واقع، در مناقشات، آرمان‌گرایی و ترجیحات ایدئولوژیک جای خود را به عمل‌گرایی تاکتیکی و اضطراب‌محور امنیتی می‌دهد.

❖ عمل‌گرایی اضطراب منجر به تقویت تاب‌آوری ایران در مناقشات، فرسایشی کردن محیط مناقشه و تضعیف توان سیاسی و عملیاتی رقبا در کانون‌های مناقشه می‌شود.

- ❖ نتیجه دیگر عمل‌گرایی اضطرار این است که ایران به‌صورت هم‌زمان قادر است در کانون‌های مناقشه مختلف و متعددی نقش‌آفرینی کند. در واقع، ایران به بازیگر مؤثر منازعات و دوره‌های بی‌ثباتی تبدیل شود.
- ❖ عمل‌گرایی اضطرار رفتار ایران را برای رقبا و طرف‌های تخصم، پیش‌بینی‌ناپذیر می‌کند که می‌تواند بر محاسبات آن‌ها در برابر ایران اثرگذار باشد.
- ❖ الگوی عمل‌گرایی اضطرار ایران واجد پیامدهای منفی متعددی است. یکی از مهم‌ترین پیامدها، تأثیرپذیری فزاینده راهبردها از تاکتیک‌ها است. این مسئله، منجر به غفلت از راهبردهای کلان سیاست خارجی و وابستگی بیش از اندازه به اصول و جهت‌گیری‌های تاکتیکی است.
- ❖ پیامد دوم این بوده است که جهت‌گیری سیاست خارجی کشور به‌شدت متأثر از بحران‌ها و مناقشات شده است. در واقع، توان، ظرفیت، راهبردها و جهت‌گیری اصلی سیاست خارجی کشور معطوف به مدیریت و حل مناقشات بوده است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان گفت، دیپلماسی ایرانی در ۴ دهه اخیر بیشتر دیپلماسی مدیریت مناقشه بوده است تا دیپلماسی در چهارچوب راهبردهای کلان سیاست خارجی.
- ❖ پیامد سوم، مربوط به مقدم بودن عمل بر نظریه در سیاست خارجی، سیاست‌های منطقه‌ای و الگوی رفتاری ایران در مناقشات بوده است. مسئله‌ای که نقش میدان و محیط عملیاتی را بر دیپلماسی در مدیریت مناقشات برجسته کرده است. این در حالی است که دیپلماسی و میدان قوام‌بخش یکدیگر در مدیریت مناقشات و پیشبرد سیاست خارجی هستند.
- ❖ پیامد چهارم، تعدد حوزه‌های نفوذ به‌جای تحدید آن‌ها بوده است. جمهوری اسلامی ایران برحسب اضطرار امنیتی، تعدد حضور در مناقشات با هدف کسب نفوذ یا مهار تهدیدات را در دستور کار قرار داده است. این رویکرد، راهبردهای کلان را دچار اخلال، سیستم تصمیم‌گیری سیاست خارجی کشور را با موضوعات و مسائل متعدد، توان عملیاتی نیروهای میدانی-عملیاتی را پراکنده و توزیع و دیپلماسی را اصطلاحاً با «بار اضافی» مواجه می‌کند. هرچند فرصت‌هایی نیز پیش‌روی ایران برای کنشگری فعال در مناقشات فراهم می‌کند.
- ❖ پیامد دیگر اینکه، مدیریت اضطرار محور جهت‌گیری‌های ایران در مناقشات، سایر منافع ایران از جمله منافع اقتصادی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و ملاحظات امنیتی برجسته‌تر می‌شود. بر همین اساس است که جمهوری

اسلامی ایران بیشتر بازیگر دوران بی‌ثباتی است تا ثبات و پس از خاتمه یک مناقشه، راهبرد مشخص و مدونی برای بیشینه‌سازی منافع و سرریز کردن دستاوردهای امنیتی-نظامی به سایر حوزه‌ها از جمله اقتصاد و تجارت ندارد. جایگاه دوازدهم ایران در اقتصاد سوریه این ادعا را تأیید می‌کند.

نمودار شماره ۲: الگوی مفهومی عمل‌گرایی اضطراب

منبع: نگارنده پژوهش

نتیجه‌گیری

همانطور که عنوان شد، الگوی رفتاری ایران در مناقشات، صرفاً بر اساس یکی از نظریات و رویکردهای روابط بین‌الملل قابل ارزیابی نیست و باید برای تحلیل نوع رفتار ایران در مناقشاتی که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در آن‌ها نقش‌آفرینی می‌کند، از الگوی مفهومی دیگری بهره برد که بتواند نزدیک‌ترین ارزیابی از مدل رفتاری ایران در مناقشات را ارائه دهد. عمل‌گرایی اضطراب مفهومی است که در این تحقیق به عنوان تبیین‌کننده رفتار ایران ارائه شده است. این مفهوم علاوه بر فرضیاتی که از سوی سایر رویکردهای روابط بین‌الملل می‌پذیرد، شاخص‌هایی را ارائه داده است که فراتر از سایر رویکردها، می‌تواند تبیین بهتری از رفتار مناقشه محور ایران در منطقه ارائه دهد.

آنچه در این میان قابل توجه است اینکه در ۷ شاخص مورد بررسی در کانون‌های مناقشه مورد بررسی در الگوی عمل‌گرایی اضطراب، تصمیمات و جهت‌گیری‌های نظامی-امنیتی و سیاسی ایران در یک وضعیت اضطراب امنیتی و بر اساس

نیازمندی‌های فوری و اقتضایی شکل گرفته در هر کانون مناقشه تعریف شده است و نوع برخورد، تعامل و حضور ایران در هر کانون مناقشه منطقه‌ای بازتابی از ادراک تهدید گسترده، فوریت تهدیدات و اولویت دفاع به جای تهاجم بوده است.

به‌صورت کلی، عمل‌گرایی اضطراب‌الگوی منحصر به فرد رفتاری ایران در مناقشات منطقه‌ای و بین‌المللی است که شیوه و الگوی رفتار ایران را در مقایسه با سایر بازیگران منطقه‌ای مشخص و متمایز می‌کند و این اصل رئالیسم ساختاری را که دولت‌ها بر اثر فشار سیستمیک رفتار مشابهی را نسبت به تحولات محیط پیرامونی نشان می‌دهند را زیر سؤال می‌برد. از سوی دیگر، این اصل رئالیسم تهاجمی که مبنای رفتار و کنش سیاست خارجی کشورها کسب و بیشینه‌سازی قدرت است را نیز زیر سؤال می‌برد؛ بدین جهت که ایران نه در پی بیشینه‌سازی قدرت، بلکه تأمین امنیت و حفظ دستاوردها و دفع تهدیدات فوری و متغیر است. همچنین، آن‌چنان که سازه‌انگاری می‌گوید، ایران صرفاً بر اساس هنجارها، هویت یا ایدئولوژی چهارچوب رفتاری خود را تعریف نمی‌کند، بلکه آنچه بیش از هنجارها تعیین‌کننده است، درک و تصور نخبگان ایرانی از سطح تهدیدات و مطلوبیت فرصت‌ها است.

بر همین مبنا، عمل‌گرایی اضطراب را می‌توان در مواضع اعلامی و کنش رفتاری آن‌ها و همچنین راهبردهای عملیاتی و دیپلماتیک ایران مشاهده کرد. «حفظ نظام از اوجب واجبات است» (امام خمینی^(ره))، «ترمش قهرمانانه به معنای مانور هنرمندانه برای دست یافتن به مقصود است؛ به معنای این است که سالک راه خدا به سمت آرمان‌های گوناگون و متنوع اسلامی که حرکت می‌کند، به هر شکلی و به هر نحوی هست، باید از شیوه‌های متنوع استفاده کند برای رسیدن به مقصود» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲) از مهم‌ترین مواضعی است که عمل‌گرایی اضطراب را در اندیشه رهبران جمهوری اسلامی ایران تبیین می‌کند. در سطح عملیاتی نیز می‌توان موارد زیادی همچون پذیرش قطعنامه ۵۹۸، تأسیس حزب‌الله در بحبوحه جنگ با رژیم بعث عراق، کمک به شکل‌گیری حشدالشعبی در عراق در زمان قدرت‌یابی داعش، مذاکرات هسته‌ای با آمریکا و غیره را نام برد. در عمل‌گرایی اضطراب تاکتیک به جای استراتژی مبنای رفتار ایران خواهد بود. یکی از دلایل پیش‌بینی‌ناپذیر بودن و درک ناقص از چگونگی رفتار ایران، تاکتیک محور بودن الگوی رفتاری ایران و ابهام یا فقدان استراتژی مشخص در سطح کلان است.

برای درک بهتر این مفهوم، باید گفت که در عمل‌گرایی اضطراب عمل بر نظریه، دستور کارهای میدانی بر دیپلماسی، تاکتیک بر استراتژی، حفظ بقا، امنیت و

دستاوردها بر بیشینه‌سازی قدرت، اهداف کوتاه‌مدت و مقطعی بر اهداف بلندمدت و پایدار، دیپلماسی حل مناقشه بر دیپلماسی توسعه‌محور، ذهنیت و درک رهبران و تصمیم‌گیران بر فرایندها، نقش‌ها بر ساختارها و تعدد حوزه‌های نفوذ بر تحدید آن ارجحیت دارد.

References

- Azizi, H., Golmohammadi, V., & Vazirian, A. H. (2020). Trump's "maximum pressure" and anti-containment in Iran's regional policy. *Digest of Middle East Studies*, 29 (2), 150–166. <https://doi.org/10.1111/dome.12219>
- Alfoneh, A. (2016). Iran's Regional Policies and Proxy Networks. Washington Institute for Near East Policy.
- Allison, G. (2018). The myth of the liberal order. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/united-states/myth-liberal-order>
- Barzegar, K. (2009). Iran's foreign policy from the perspective of offensive and defensive realism. *International Quarterly of Foreign Relations*, (1).
- Bodin, J. (1955). *Six books of the Commonwealth* (M. J. Tooley, Trans.). Oxford: Basil Blackwell. (Original work published 1576)
- Crisis Group. (2021). Conflicts to watch in 2022. <https://www.crisisgroup.org/global/10-conflicts-watch-2022>
- Deep, A. (2018). Balance power, balance resolve: Iran competing with the United States in the Middle East. *Modern War Institute*. <https://mwi.usma.edu/balance-power-balance-resolve-iran-competing-united-states-middle-east/>
- Doyle, M. W. (2008). Liberalism and foreign policy. In S. Smith, A. Hadfield, & T. Dunne (Eds.), *Foreign policy: Theories, actors, cases* (pp. 50–72). Oxford University Press.
- Ehteshami, A. (2002). The Foreign Policy of Iran. In & A. R. A. Hinnebusch, *The foreign policies of Middle East states* (pp. 283-309). Lynne Rienner.
- Ehteshami, A., & Bahgat, G. (2021). *Defending Iran: From Revolutionary Guards to Ballistic Missiles*. Cambridge University Press.
- Hazinia, N., Nezamipoor, G. and Kalantari, F. (2025). Strategies for consolidating and stabilizing the influence of the Islamic Republic of Iran in Yemen. *Foreign Relations*, 16(4), 147-180. doi: 10.22034/fr.2024.409165.1422
- International Crisis Group. (2018). Iran's priorities in a turbulent Middle East (Middle East Report No. 184). https://icg-prod.s3.amazonaws.com/184-iran-s-priorities-in-a-turbulent-middle-east_1.pdf
- Khodadi, H. (2019). The historical background of the strategic culture of dignity-seeking in contemporary Iranian foreign policy: A case study of Safavid-era foreign policy. *Strategic Policy Studies Quarterly*, 7(82).
- Kaplan, R. (2020). The revenge of geography (M. H. Khezri & M. Nikfarjam, Trans.). Tehran: Entekhab Publishing.
- keshavarz moghadam, E. (2025). The Evolution of Crisis Management Strategies of the Islamic Republic of Iran in Confrontation with the Zionist Regime: A Shift from Defensive to Offensive Neorealism. *Foreign Relations*, 16(4), 181-220. doi: 10.22034/fr.2024.481021.1584

- Lynch, M. (2018). *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*. PublicAffairs.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
- Miller, R., & Verhoeven, H. (2019). Overcoming smallness: Qatar, the United Arab Emirates and strategic realignment in the Gulf. *International Politics*, 57, 1–20.
- Mousavi Shafaei, S. M., & Naghdi, F. (2016). Regional powers and world order in the post–Cold War era. *Geopolitics Quarterly*, 11(4), 5–30.
- Nouri, A. (2020). The challenge of hegemonic order, stability, and balance in the Middle East: Opportunities for Iran and Russia. *Political and International Approaches Quarterly*, 11(4).
- Naqibzadeh, A. (2009). Theoretical and practical challenges in Iran's foreign policy. *International Quarterly of Foreign Relations*, 1(2).
- Sariolghalam, M. (2009). Foreign policy of the Islamic Republic of Iran: Capabilities and possibilities of change. *International Quarterly of Foreign Relations*, (1).
- Shojaie, A. and Simbar, R. (2023). Analysis and criticism of Fareed Zakaria's state-centered realism theory, Emphasizing its study in Iran. *Foreign Relations*, 15(3), 112-134. doi: 10.22034/fr.2024.411934.1434
- Takeyh, R. (2019). *Iran's Foreign Policy: Between Pragmatism and Ideology*. Brookings Institution Press.
- Waltz, K. N. (2012). Why Iran should get the bomb: Nuclear balancing would mean stability. *Foreign Affairs*, 91(4), 2–5.
- Zakaria, F. (1998). *From wealth to power: The unusual origins of America's world role*. Princeton University Press.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی